

Інородці в Російській імперії. Номінативний аспект

Національне питання – актуальна проблема сучасної держави. На сучасному етапі становлення української державності, що супроводжується періодичними економічними, політичними і національними кризами, пошуком шляхів вирішення національно-державних і етнополітичних проблем зайняті державні діячі, політологи, історики, філософи та дослідники різних галузей суспільних і гуманітарних наук, намагаючись знайти правові і управлінські засоби і методи для вирішення міжнаціональних конфліктів. Існує пряма залежність буття та розвитку держави від послідовності її національної політики.

Формування сучасної етнополітики неможливе без історичного досвіду зарубіжних країн і України. Одним з джерел вивчення такого досвіду є пам'ятки права, в яких розкриваються основні напрями соціально-економічної, адміністративної, станової, а також національної політики держави. Детальне вивчення національної політики Російської імперії, у складі якої тривалий період перебували землі сучасної України, може допомогти уникнути помилок, що призвели до соціально-економічної кризи і загибелі імперії.

Багатонаціональний склад населення Російської імперії вимагав детального правового регулювання для уникнення соціального конфлікту. В XVI–XIX ст.ст. склався значний масив юридичних актів (як загальних так і спеціальних), які визначали принципи та напрями національної політики держави. Безсистемність та непослідовність нормативного регулювання цього питання перешкоджали досягненню його основної мети.

В документах (законах, розпорядженнях, діловому листуванні) та адміністративній практиці Росії для визначення окремих етнічних груп населення держави широко застосовувався термін «іногородці». Основною

проблемою у дослідженні національної політики Російської імперії в цілому та правового статусу іногородців зокрема є відсутність законодавчої дефініції самого терміна «іногородці», а також чіткого обмеження кола осіб, які входили до цієї категорії.

Таким чином, першочерговою задачею у вирішенні поставленої проблеми безумовно є визначення понять. Аналіз законодавства Росії часів імперії та точок зору на предмет дослідження вчених дають можливість узагальнити знання і сформулювати визначення терміну.

Відсутність нормативного визначення терміну стала підґрунтям для досить широкого його тлумачення в довідковій літературі XIX ст. «Іногородці» визначалися як:

- уродженці іншого, чужого племені або народу. Сибірські іногородці: корінні жителі, самоїди, якути, остяки та ін. [1];
- люди, що проживають в чужій країні [2];
- всі російські піддані неслов'янського племені [3].

В радянських енциклопедичних виданнях, поняття «інородець» майже відсутнє взагалі. Це свідчить про неопрацьованість терміну, проблеми у застосуванні законодавчих актів та політика інтернаціоналізму радянської держави.

В «Тлумачному словнику» за редакцією С.І. Ожегова сформульовано так: «Іногородці – в царській Росії: уродженець околиці країни, переважно східної, що належить до однієї з національних меншин» [4].

Сучасні довідники також не дають вичерпного визначення поняття, повторюючи джерела XIX ст. або пов'язуючи його з імперським законодавством: «Словник язичеської міфології слов'ян» визначає іногородців просто як представників іноетнічної групи [5]; в праці Л. Шлімонова – піддані Російської імперії неросійського походження [6].

«Великий юридичний словник» дає два пояснення (найбільш поширені в сучасній літературі [7; 8; 9]) терміну «іногородці» – «1) У Росії до 1917 р. назва всіх неслов'янських народів. 2) У Росії XIX–XX вв. назва в офіційних

документах ряду народів (киргизи, калмики, буряти, якути і ін.), зазвичай кочових, проживаючих на території Казахстану і Сибіру» [7].

Більшість тлумачень підкреслюють східне походження іногородців [10; 11], такий підхід обумовлений тим, що законодавчо іногородцями вперше дійсно були визнані лише сибірські народи. Так, згідно ст. 1 Уставу «Про управління іногородців» від 22 липня 1822 р. вказувалося, що до таких відносяться сибірські племена «іменовані понині ясачними» [12].

Однак термін «іногородці» мав набагато ширше значення, ніж просто об'єднана законодавча назва сибірських народів, так, вже Звід законів Російської імперії до іногородців відносить інші народи (несибірського походження) [13].

Неможливо погодитись також з визнанням «іногородцями» виключно неслов'янських народів. Оскільки, не дивлячись на те, що, наприклад, поляки «складають (...) гілку великої слов'янської сім'ї» [14], потрапивши під владу Російської імперії попали, як і неслов'янські народи, в режим особливого правового регулювання, який був характерний саме для іногородців.

Безумовно необхідним критерієм для визначення особи як іногородця є застосування до такої особи особливого правового режиму, законодавства про іногородців. Особливе правове регулювання в Російській імперії застосовувалося до дуже значного кола осіб: 1) представників північно-західних околиць Російської імперії (жителі Фінляндії, Польщі, Прибалтики); 2) прямо визначених законодавством Російської імперії як іногородці – корінних жителів Сибіру (Устав «Про управління іногородців» 1822 р. [12]), самоїди Архангельської губернії, кочові народи Ставропольської губернії, калмики Астраханської та Ставропольської губерній, киргизи Внутрішньої Орди, іногородці областей Акмолинської, Семипалатинської, Семиреченської, Уральської та Тургайської, іногородці Закаспійської області [15, С. 87]; 3) євреїв – що попали під особливе правове регулювання в порівнянні з іншими іногородцями (єврейське населення держави визначалося як іногородці не регіонально-національною політикою держави, а за релігійно-національною

приналежністю підданих – не вважалися інородцями та не підпадали під особливе правове регулювання євреї, що прийняли християнство) [15, С. 87–88].

Однак, визначення інородців виключно за допомогою цього критерію – особливого режиму правового регулювання статусу народу – також є неможливим за таких обставин: 1) з часів Петра I особливе правове регулювання застосовувалося для українців (малоросів) і жителів Бесарабії (Молдавії) [16; 17, С. 462–510]; 2) з іншого боку великороси, малороси і білоруси в Російській імперії інородцями не вважалися, оскільки визначалися не як окремі етноси, а лише як три субетноси російського народу, і відносилися до титульної нації [18].

Одним з ключових моментів у тлумаченні терміну є визначення інородців як підданих Російської імперії (як критерій, визнаний ще науковцями XIX ст.), оскільки в іншому випадку всі представники неросійських народів підпадали під категорію «іноземці» і потрапляли під інше (однакове для всіх іноземців і на всій території Росії) правове регулювання.

Отже основними ознаками «інородців» можна визнати:

1) походження – приналежність особи до «чужого» народу; на перше місце ставилося етнічне походження особи, що відрізнялося від етнічної приналежності основного населення (титульної нації) держави;

2) постійне проживання особи на території Російської імперії (або будь-якої іншої країни, основне населення якої етнічно не пов'язане з особою);

3) наявність політико-правового зв'язку з державою (громадянство, підданство), де особа постійно проживала;

4) віросповідання – сповідання релігії, відмінної від офіційної (не християни);

5) рідна мова – як ознака представника титульної нації, застосовувалася і для визначення інородців;

б) територія проживання – відповідно до законодавства Російської імперії окремі території, приєднані до держави мали особливий режим правового регулювання, під який попадали всі жителі таких територій (територія Прибалтики, Фінляндії, Польщі, Закавказзя, Середньої Азії, Сибіру);

7) особливий правовий статус.

Ці параметри в своєму поєднанні в Російській імперії застосовувалися для визнання підданих як представників титульної нації, так і іногородців. Отже, відповідно до вказаних ознак можна окреслити повне коло осіб, що в Російській імперії визнавалися іногородцями. До них відносилися: 1) народи Сибіру; 2) євреї; 3) жителі Фінляндії; 4) народи Прибалтики; 5) поляки; 6) корінні жителі Закавказзі і Середньої Азії.

Таким чином, на підставі вищевикладеного, можна дати наступне визначення терміну: «іногородці» – піддані (громадяни) держави, які відрізнялись від представників титульної нації (основного населення країни) етнічним походженням, віросповіданням, рідною мовою, особливою територією проживання, до яких застосовувався особливий режим правового регулювання.

Список літератури

1. Толковый словарь В. Даля ON-LINE. // Компакт-диск Эрудит. Энциклопедии и словари. – Master Media, 2003 (с).
2. Розенталь И. Иноходец. // Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе, его культуре в прошлом и настоящем / Под ред А. Гаркави, Л. Кацнельсона.: В 16 т. – СПб.: Изд. Общества для научных еврейских изданий и изд. Брокгауз – Эфрон, 1906 – 1913. // Компакт-диск – IDDK 2003 (R), Мультимедиа-издательство «Адепт», 2003 (с).
3. Энциклопедический словарь. / Под. ред. проф. И.Е. Андреевского. Издатели Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон: В 41 т. – СПб., 1894. – Т. 13. – 8 480 с.
4. Толковый словарь русского языка С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой. // Компакт-диск Эрудит. Энциклопедии и словари. – Master Media, 2003 (с).
5. Белова О.В. Иноходец. // Словарь языческой мифологии славян: <http://www.pagan.ru/i/inorodec0.php>.
6. Шлимонов Л. Иногородцы. // «Звезда» 2006, №6.
7. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских – М.: ИНФРА-М, 1999. – С. 252.
8. Большой Энциклопедический словарь. // <http://dic.academic.ru/contents.nsf/enc3p>.
9. Юридический словарь. // <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/15094>.
10. Толковый словарь Ушакова // <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/824426>.

11. Словарь русского языка: В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистич. исследований; Под ред. А. П. Евгеньевой. — 4-е изд., стер. — М.: Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999. — Т. 1. // <http://feb-web.ru/feb/mas/mas-abc/09/ma166906.htm>.
12. Устав об управлении инородцев от 22 июля 1822 г.. // <http://il-tumen.sakha.ru/100/ustav.php>.
13. Свод законов Российской Империи. Том девятый. Свод законов о состояниях. Книга первая. Раздел пятый. О состоянии инородцев. // Национальная политика в императорской России. — Том 1. Цивилизованные окраины (Финляндия, Польша, Прибалтика, Бессарабия, Украина, Закавказье, Средняя Азия). — М., 1997.: <ftp://rus-sky.com/zip/documents.zip>.
14. Чаадаев П.Я. Несколько слов о польском вопросе. // http://az.lib.ru/c/chaadaew_p_j/.
15. Свод законов Российской Империи. Том девятый. Свод законов о состояниях. Книга первая. Раздел пятый. О состоянии инородцев. —СПб.
16. Национальная политика в императорской России. — Том 1. Цивилизованные окраины (Финляндия, Польша, Прибалтика, Бессарабия, Украина, Закавказье, Средняя Азия). — М., 1997.: <ftp://rus-sky.com/zip/documents.zip>.
17. Законодательство Петра I. — М.: Юрид. лит., 1997.
18. Медведев Р.А. История как средство самоидентификации. // Россия в глобальной политике — журнал о мировой политике и международных отношениях. — № 4, июль — август 2006 г.